

হাজো ৰাজহ চক্ৰ : এক বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন

বৰষা ৰাণী বৈশ্য

সহকাৰী অধ্যাপিকা, ছয়দুৱাৰ মহাবিদ্যালয়
গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, কটন বিশ্ববিদ্যালয়

সংক্ষিপ্তসাৰ : হাজো ৰাজহ চক্ৰ কামৰূপ জিলাৰ গুৱাহাটী মহকুমাৰ অন্তৰ্গত। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰত অৱস্থিত হাজো ৰাজহ চক্ৰ প্ৰধানতঃ হিন্দু আৰু মুছলমান সম্প্ৰদায়ৰ বাসস্থান। বড়ো সম্প্ৰদায়ৰ লোকো এই চক্ৰত দেখা যায়। ভাষিক দিশত হাজো ৰাজহ চক্ৰত প্ৰত্যেকেই অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰধান উপভাষা কামৰূপীত কয়। অৱশ্যে শব্দৰ প্ৰয়োগ তথা উচ্চাৰণৰ ক্ষেত্ৰত তাৰতম্য থকা দেখা যায়। কামৰূপ জিলাৰ ১১ খন ৰাজহ চক্ৰৰ ভিতৰত হাজো ৰাজহ চক্ৰ অন্যতম। এই চক্ৰ নামকৰণৰ মূল কেন্দ্ৰ হ'ল হাজো। ভাৰতত থকা তীৰ্থস্থানসমূহৰ ভিতৰত হাজো এক ইতিহাস প্ৰসিদ্ধ ঠাই। এই অঞ্চলৰ ঐতিহাসিক পটভূমি, ভৌগোলিক অৱস্থান, জনগাঁথনি, নদ-নদী, বিল, মাটি, পাহাৰ-টিলা, জলবায়ু, উদ্যোগ আৰু জীৱিকাৰ বিষয়ে প্ৰণালীবদ্ধভাৱে অধ্যয়ন কৰাৰ মানসেৰে বিষয়টো নিৰ্বাচন কৰা হৈছে।

বীজ শব্দ : হাজো, ৰাজহ চক্ৰ, অৱস্থান, কামৰূপ জিলা।

০.০০ প্ৰস্তাৱনা :

১.০১ বিষয়ৰ পৰিচয় :

প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ খ্যাত পুৰণি কামৰূপ জিলাখনক ২০০৩ চনত বৃহত্তৰ গুৱাহাটী অঞ্চলক লৈ এখন 'কামৰূপ মহানগৰ' জিলা হিচাপে পৃথক জিলাত বিভক্ত হয় আৰু আনখন 'কামৰূপ' জিলা বুলি নামকৰণ কৰা হয়। এই কামৰূপ জিলাৰ ৰাজহ চক্ৰৰ সংখ্যা ১১ খন। প্ৰস্তাৱিত আলোচনা পত্ৰখনত হাজো ৰাজহ চক্ৰক মূল ক্ষেত্ৰ হিচাপে

লৈ এই চক্ৰৰ নামকৰণৰ কেন্দ্ৰবিন্দু হাজোৰ বিভিন্ন দিশৰ আলোচনা কৰা হৈছে। বৈষ্ণৱ যুগত ৰজাঘৰ, প্ৰজাঘৰ সকলোৱে হাজোক পুণ্যভূমি বুলি অভিহিত কৰিছিল। কেইবাগৰাকীও বৈষ্ণৱ গুৰুৰ জীৱন এই গাঁৱৰ লগত সাঙোৰ খাই আছে। তাৰ উপৰি সেই যুগৰ অন্যতম সংস্কৃত পণ্ডিত, আগশাৰীৰ সাহিত্যিক, বৈষ্ণৱগুৰু অনন্ত কন্দলিৰ জন্মস্থান হাজোত। এই গৰাকী পণ্ডিতে নিজৰ পৰিচয় এনেদৰে দিছে—

“হাজো হেন নাম পৱিত্ৰ উত্তম
স্থান কামৰূপ মাজে।
মণিকূট গিৰি শিখৰত আছা
হয়গ্ৰীৱ দেৱ ৰাজে।।”^১

পুৰাণ প্ৰসিদ্ধ গাঁও হাজোৰ অতীত ঐতিহ্যই বিভিন্নজনক আকৰ্ষণ কৰি আহিছে। ঐতিহাসিক দৃষ্টিভংগীৰে বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় হাজো ভাৰতবৰ্ষৰ ভিতৰত এখন পৱিত্ৰ তীৰ্থক্ষেত্ৰ। সমগ্ৰ অঞ্চলটোৱে মঠ-মন্দিৰ, সত্ৰ-সচং, মছজিদ আৰু অতীত বুৰঞ্জীৰে ভৰা। হাজোৰ মঠ-মন্দিৰৰ মহাত্ম্য সুঁৱৰি এই তীৰ্থভূমিয়ে যুগে যুগে ৰজা আৰু ধৰ্মান্তৰসকলৰ গুৰুত্ব লাভ কৰি আহিছে। হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ জৰিয়তে হাজো অঞ্চলক পোহৰলৈ লৈ অহাৰ চেষ্টাৰে বিষয়টো অধ্যয়নৰ বাবে গ্ৰহণ কৰা হৈছে।

০.০২ বিষয় অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য :

কলা, সাহিত্য, সংস্কৃতি, বুৰঞ্জী, ধৰ্ম, ভূমি আৰু ৰাজহৰ কেন্দ্ৰ হাজো ৰাজহ চক্ৰক অন্যতম ক্ষেত্ৰ হিচাপে আলোচনা কৰা।

০.০৩ বিষয় অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

কোনো এটি অঞ্চলৰ ঐতিহাসিক, ভৌগোলিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক পটভূমি বিচাৰ কৰিবলৈ যাওঁতে সেই অঞ্চলৰ অৱস্থিতি, জনগাঁঠনি, ভূ-প্ৰকৃতি, জীৱিকা, অঞ্চলটোৰ নামৰ আঁৰত থকা বিভিন্ন জনশ্ৰুতি ইত্যাদি দিশসমূহক সামৰি লৈ আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে।

০.০৪ বিষয় অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

বিষয় সম্পৰ্কীয় অধ্যয়নৰ বাবে মূলতঃ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি আৰু অনুসন্ধানমূলক পদ্ধতিৰ সহায় লোৱা হৈছে।

০.০৫ তথ্য আহৰণৰ উৎস :

হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ বিষয়ে জানিবলৈ বিভিন্ন গ্ৰন্থ, প্ৰবন্ধ, আলোচনীৰ লগতে বিশেষকৈ ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ সহায় লোৱা হৈছে।

১.০০ মূল আলোচনা :

হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ নামকৰণৰ মূল কেন্দ্ৰ হ'ল হাজো। গুৱাহাটীৰ পৰা প্ৰায় ৩২ কিঃমিঃ দূৰত্বত থকা কামৰূপ জিলাৰ পুৰাণ প্ৰসিদ্ধ গাঁও হাজোৰ ধৰ্মীয় আৰু সাংস্কৃতিক ঐতিহ্যই বিভিন্নজনক আকৰ্ষণ কৰি আহিছে। ভাৰত তথা অসমৰ পুণ্যক্ষেত্ৰবোৰৰ ভিতৰত পঞ্চতীৰ্থৰূপে খ্যাত এই গাঁও অন্যতম। আৱহমান কালৰ পৰা হাজোত বৰ্তি থকা হিন্দু-মুছলমানৰ ঐক্য আৰু সম্প্ৰীতি আমাৰ বাবে চানেকিস্বৰূপ। হিন্দুসকলৰ হয়গ্ৰীৱ মাধৱ, কেদাৰেশ্বৰ, কামেশ্বৰ, কমলেশ্বৰ, গনেশ মন্দিৰ, সত্ৰ, নামঘৰ আৰু মুছলমানসকলৰ পোৱামৰ্কা, দৰগাহৰ ওচৰা-ওচৰি অৱস্থানে অতীতৰ পৰাই হাজোত বিৰাজমান সাম্প্ৰদায়িক ঐক্যৰ কথাই সোঁৱৰায়। প্ৰাচীন কালৰে পৰা হাজো হিন্দু, মুছলমানৰ লগতে বৌদ্ধৰ মিলনভূমি ৰূপেও পৰিচিত যাৰ বাবে ঠাইখণ্ডই ধৰ্মৰ ত্ৰিবেণী সংগমৰূপে আখ্যা পাই আহিছে। কোনো এটা অঞ্চলৰ সাংস্কৃতিক, সামাজিক তথা ঐতিহাসিক পটভূমি বিচাৰ কৰিবলৈ যাওঁতে সেই অঞ্চলৰ নামটোৰ বুৎপত্তিগত দিশটোত আলোচনা কৰাটো আৱশ্যক। বেছিভাগ ঠাইৰে নামকৰণৰ আঁৰত কম-বেছি পৰিমাণে ঐতিহ্য লুকাই থাকে। হাজো নামটোৰ ক্ষেত্ৰতো কিছুমান কিংবদন্তি কথা জড়িত হৈ আছে। হাজো ঠাইৰ নামকৰণৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন পণ্ডিতে বিভিন্ন মন্তব্য কৰিছে লগতে কিছুমান জনশ্ৰুতিও আমাৰ

মাজত বিদ্যমান।

বাণীকান্ত কাকতিয়ে ‘হাজো’ শব্দক বড়ো নাম বুলি সন্দেহ কৰে। ‘হা’ মানে মাটি আৰু ‘গজো’ মানে ওখ ঠাই। হা+গজো কালক্রমত ‘হাজো’ লৈ সৰলীকৃত হ’ব পাৰে বুলি ভবাৰ থল আছে। একেদৰে উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়েও তদ্রূপ ধাৰণা পোষণ কৰে। মুছলমান সম্প্ৰদায়ৰ এটা চামে ‘হাজ’ শব্দৰ পৰা হাজো আৰিভূত হ’ব পাৰে বুলি সন্দেহ কৰে। তেওঁলোকে মক্কা আৰু মদিনালৈ তীৰ্থভ্ৰমণ কৰা পৱিত্ৰ কাৰ্যক ‘হজ’ বুলি কয়। এনেবোৰ মন্তব্য ধাৰণাৰ ওপৰতহে আধাৰিত। আজিও এই বিষয়ে নিশ্চিতভাৱে ক’ব পৰা হোৱা নাই। হাজো নাম সদায় অপৰিৱৰ্তিত হৈ থকা নাই। বিভিন্ন সময়ত ‘হাজো’ বিভিন্ন নামেৰে বৰ্ণিত হৈ আহিছে। পৌৰাণিক যুগত হাজোৰ নাম আছিল গৰুড়াচল বা মণিকূট বা অপূৰ্ণভব বা মণিকূট গ্ৰাম, মণিপৰ্বত বা বিষ্ণুপুষ্কৰ। ইয়াৰ প্ৰমাণ পোৱা যায় কালিকাপুৰাণ, যোগিনীতন্ত্ৰ আদি গ্ৰন্থত।

১১ শতিকাত ৰচিত ‘কালিকাপুৰাণ’ত হাজোৰ নাম অপূৰ্ণভব আৰু মণিকূট বুলি উল্লেখ আছে। ১৪শ শতিকাৰ ‘যোগিনীতন্ত্ৰ’ নামৰ পুথিত হাজোক বিষ্ণুপুষ্কৰ অপূৰ্ণভব বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে। ১৮শ শতিকাত সূৰ্যখড়ি দৈৱজ্ঞ ৰচিত ‘দৰঙ্গ ৰাজবংশাৱলী’ নামৰ পুথিত হাজোক ‘মণিকূট গ্ৰাম’ বুলি কোৱা হৈছে। মোগল সকলে হাজোক চুজাবাদ বা চুজানগৰ বুলিও কৈছিল। চুজাবাদ নামটো চাহজাহানৰ পুত্ৰ চুজাৰ নামেৰে নামকৰণ কৰা হৈছিল। আহোমৰ শাসন কালতহে হাজো বৰ্তমান নামেৰে বৰ্ণিত বা জনাজাত। বৈষ্ণৱ কবিসকলে ঠাইখনক ‘হাজো’ নামেৰেই উল্লেখ কৰিছে। অনন্ত কন্দলীৰ ঘোষাত তেওঁৰ ঐতিহাসিক স্থানক ‘হাজো’ বুলি উল্লেখ কৰিছে। চৰিতপুথিবোৰতো ‘হাজো’ নাম পোৱা যায়।^২ মুঠতে কালিকাপুৰাণৰ পৰা আদি কৰি মাৰ্কাণ্ডেয় পুৰাণলৈ প্ৰায় ধৰ্মীয় গ্ৰন্থতে হাজোৰ কথা উল্লেখ আছে। হাজো নামটোৰ ইতিবৃত্তৰ বিষয়ে বিভিন্ন কাহিনী, ঐতিহাসিক আৰু ভাষাতাত্ত্বিক ব্যাখ্যাৰ লগতে কিছুমান জনশ্ৰুতি পোৱা যায়।

(i) প্ৰবাদমতে উৰ্বৰ নামৰ ঋষিয়ে মণিকূট পাহাৰৰ ওপৰত আশ্ৰয় পাতি আছিল আৰু কোনো সময়ত সহস্ৰ মুনিয়ে সেই আশ্ৰমতে যজ্ঞ আৰম্ভ কৰিছিল। যজ্ঞ শেষ নৌহওঁতেই হয়াসুৰ নামৰ অসুৰবীৰ এজনে যজ্ঞ লণ্ড-ভণ্ড কৰি ঋষি মুনিসকলক মাৰি ধৰি খেদি পঠিয়াই আৰু ঋষি মুনিসকলে হা-যোগ, হা-যোগ বুলি কান্দি পলাই যায়। হা-যোগৰ পৰাই ‘হাজো’ হোৱা বুলি কোৱা হয়।^৩

(ii) প্ৰবাদ যে ভগৱান বুদ্ধদেৱে হাজোত মহা পৰিদৰ্শন লাভ কৰিছিল। তেওঁৰ এই মহাপৰিনিৰ্বাণৰ সময়ত তেওঁৰ শিষ্যবৰ্গই শোকতে ‘হ জু’, ‘হ অ জু’ (অৰ্থাৎ সূৰ্য ডুব গ’ল) বুলি চিঞৰিবলৈ ধৰিলে। ইয়াৰ পৰা হাজোস্থিত পোৱামক্কাৰ ধৰ্মীয় গুৰুত্ব চোদি আৰৱৰ মক্কা-মদিনাৰ পিছতেই ধৰা হয়। যিসকলে আৰৱৰ মক্কা-মদিনালৈ গৈ হজ যাত্ৰা কৰিব পৰা নাই তেওঁলোকে হাজোৰ পোৱামক্কাৰ দৰেগাহ দৰ্শন কৰিলেও ‘হজ’ যাত্ৰা কৰাৰ নিচিনা হয় বুলি বিশ্বাস কৰে। এচাম মুছলমান সম্প্ৰদায়ে এই ‘হজ’ৰ পৰা হাজো নামটি হ’ব পাৰে বুলি অনুমান কৰে।^৪

অৱস্থিতি আৰু জনগাঁঠনি :

কালিকাপুৰাণৰ মতে, হাজোৰ পূব আৰু দক্ষিণত লৌহিত্য নদ, উত্তৰত বৰ্ণাশা নদ আৰু পশ্চিমত লৌহিত্য সাগৰ। কোঁচ ৰজা ৰঘুদেৱ নাৰায়নৰ সময়ত হাজোৰ সীমা পশ্চিমে সোণাকোষ নদীৰ পৰা পূবে বৰনদীলৈকে আছিল।^৫

হাজো ৰাজহ চক্ৰ চাৰিখন মৌজাৰে গঠিত। সেই মৌজা চাৰিখন হ’ল —

(ক) হাজো মৌজা (খ) ৰামদিয়া মৌজা (গ) পশ্চিম বংশৰ মৌজা (ঘ) পূব বংশৰ মৌজা।

অসম চৰকাৰৰ ৰাজহ বিভাগৰ নথি অনুসৰি হাজো চক্ৰৰ অধীনত ১৩৭ খন গাঁও আছে।

(ক) হাজো মৌজাৰ ৰাজহ গাঁও —

(১) কলিতাকুছি (২) কুমাৰপুৰ (৩) একাদি (৪) হৈনাদি (৫) জাপিয়া (৬) হেলাছা (৭) উখুৰা (৮) এক নং বাগটা (৯) দুই নং বাগটা (১০) তিনি নং বাগটা (১১) চাৰি নং

বাগটা (১২) নিজ হাজো (১৩) পটেনি (১৪) ৰাজাবজাৰ
(১৫) গেৰুৱা (১৬) বৰদধি (১৭) শাক্তবৰী (১৮) বৰ
চাপৰি (১৯) হীৰাজানি
(২০) দক্ষিণ শিংৰা (২১) কেতেকীবাৰী (২২) হাদালা
(২৩) মনাকুছি (২৪) অভয়পুৰ (২৫) বাউসী লাওতলী
(২৬) তেতেলীয়া (২৭) বাহানা (২৮) ১ নং কুলহাটী
(২৯) ২ নং কুলহাটী (৩০) দিহিনা (৩১) মোখনীয়া।

উল্লিখিত ৰাজহ গাঁৱৰ বাহিৰেও কিছুমান
ভিতৰুৱা গাঁও আছে। বৰগাঁও, বৰমৈ, ভেলামাৰী,
তৰগাল, দক্ষিণ কেতেকীবাৰী, কঞাজেনী, গড়ৈমাৰী,
সাতদলা, ক্ষুদ্ৰদধি আদি।

ৰামদিয়া মৌজাৰ ৰাজহ গাঁও—

১। সৰু বাকুৰা ২। বৰ-বাকুৰা ৩। সস্তাৰ ৪। বঙ্গালটোলা
৫। শনিয়াদি ৬। মাজৰ কুৰি ৭। চটলাবৰী
৮। আন্ধুপাৰা ৯। হাঁহদিয়া ১০। ১ নং খলিহামাৰী ১১।
২ নং খলিহামাৰী ১২। ১ নং শৌলমাৰী ১৩। ২ নং
শৌলমাৰী ১৪। ১ নং ভেলকৰ ১৫। ২ নং ভেলকৰ
১৬। গেঙ্কেলিটাৰী ১৭। বিহদিয়া ১৮। খোপনিকুছি ১৯।
বৰ্ণি ২০। কিছমৎ কুৰিহা ২১। হাবলাখা ২২। চোৰাবড়ী
২৩। বঙ্গালপাৰা ২৪। তাপাবড়ী
২৫। দেহৰ কুৰিহা ২৬। উজানকুৰি।

এই ৰাজহ গাঁওখনতো নামপাৰা, কমাৰটোলা,
কলবাৰী, লহকৰপাৰা, ঢাকুৰাপাৰা আদি ভিতৰুৱা গাঁও
আছে।

গ) পূব বংশৰ মৌজাৰ ৰাজহ গাঁও—

১। সানপাৰা ২। সানপাৰা পৰ্বত ৩। আমবাৰী ৪। ১নং
গন্ধমৌ ৪। ২নং গন্ধমৌ ৫। ১নং গন্ধমৌ
৬। কিছমৎ বংশৰ ৭। ২নং কিছমৎ বংশৰ ৮। ১নং
শিঙিমাৰী ৯। ২নং শিঙিমাৰী ১০। ৰৌমাৰী
১১। গৰিয়াপাৰা ১২। পছৰীয়া ১৩। ন পাৰা পছৰীয়া
১৪। ক্ষুদ্ৰবল পছৰীয়া ১৫। কেওটবৰী পছৰীয়া ১৬।
বৰীজানী পথাৰ পছৰীয়া ১৭। উইমাৰা পথাৰ পছৰীয়া
১৮। পছৰীয়া দলৰ পথাৰ ১৯। পছৰীয়া

২০। পছৰীয়া দদৰা ২১। পূব দদৰা ২২। বৰগাঁও ২৩।
শুৱালকুছি ২৪। শুৱালকুছি পথাৰ ২৫। বামুন্দী শুৱালকুছি
২৬। দামপুৰ ২৭। ২নং শ্ৰীহাটী ২৮। ১নং শ্ৰীহাটী ২৯।
বাথান ৩০। বাথান পথ ৩১। ৰাম্ফসী চৰ ৩২। ৰাম্ফসী
চৰ নং কে ৩৩। চৰমৌজলী ৩৪। চৰমৌজলী পাম ৩৫।
চৰমৌজলী নং কে এ

৩৬। ১নং দলিবাৰী ৩৭। ২নং দলিবাৰী ৩৮। শুৱালকুছি
৯নং কেন্দ্ৰ ৩৯। নিজ বংশৰ ৪০। ৩নং শিঙিমাৰী ৪১।
দক্ষিণ পাকৰকোনা ৪২। উত্তৰ পাকৰকোনা। ইয়াৰ
অন্তৰ্ভুক্ত গাঁও সমূহ হৈছে—

কদমতলি, বামুণবৰী, আজ্ঞাঠুৰি খিঙবৰী,
আলিকাষ আদি।

(ঘ) পশ্চিম বংশৰ মৌজাৰ ৰাজহ গাঁও—

১। বামুন্দী ২। শিলগুৰি ৩। বৰলাহ ৪। হাতীমূৰা ৫।
বামুন্দী গনকপাৰা ৬। সোৱন চাহ ১ নং ৭। সোৱন চাহ
২ নং ৮। সোৱন চাহ ৩ নং ৯। সোৱন চাহ ৪ নং ১০।
ক্ষেত্ৰী হাবদিয়া ১১। নিজ হাবদিয়া ১২। হাবদিয়া পাম
১৩। ১ নং ক্ষেত্ৰী হাবদিয়া ১৪। ২ নং ক্ষেত্ৰী হাবদিয়া
১৫। হাবদিয়া পি.ডি.আৰ
১৬। ১ নং দোকনীয়া ১৭। ২ নং দোকনীয়া ১৮। ৩
নং দোকনীয়া ১৯। ৪ নং দোকনীয়া ২০। দোকনীয়া
২ নং ২১। নদীয়া ২২। উজান টোকাৰদিয়া ২৩।
টোকাৰদিয়া ২৪। মালদাহৰ পাম ২৫। সানপাৰা ২৬। গ্ৰেণ্ট
২৬। বংশৰ ২৭। বৰদামপুৰ ২৮। ২ নং হালোগাঁও ২৯।
২ নং সৰু দামপুৰ ৩০। ৬ নং শ্ৰীহাটী ৩১। সৰুলাহ ৩২।
শিলৰ দিয়া ৩৩। পন্তিতৰ পাম ৩৪। গাঁওবুঢ়াৰ পাম ৩৫।
ৰবিটিলিাৰ পাম ৩৬। হাতীমূৰা এন. চি
৩৭। হালোগাঁও। গাঁওৰ লগতে ইয়াৰে ভিতৰুৱা গাঁও
কঞাটোল আদি।

বৰ্তমান হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ চাৰিসীমা হৈছে—

পূবে-কমলপুৰ ৰাজহ চক্ৰ, পশ্চিমে- বৰক্ষেত্ৰী, উত্তৰে -
ৰঙিয়া আৰু নলবাৰী ৰাজহ চক্ৰ আৰু দক্ষিণে- মহাবাহু
ব্ৰহ্মপুত্ৰ।

মাটিকালি :

হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ মুঠ মাটিকালি — ২,৬৯,৪৫৯ বিঘা ১৯ লেচা।

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰপাৰে ঠেক অঞ্চলত অৰ্থাৎ হাজো গুৱাহাটী আৰু শ্বৰালকুছি-শিঙিমাৰী গড়কাপ্তানি পথৰ দুয়োকাষে সক্ৰিয় প্লাৱন-ভূমি দেখিবলৈ পোৱা যায়। অৱশ্যে টান শিলৰ সৰু পাহাৰ আৰু টিলা সিঁচৰিত হৈ আছে। প্লাৱন-ভূমিত প্ৰায় ৮০ শতাংশ পলসুৱা মাটি, বালি, চিল্ট, বোকা আৰু হিউমাচেৰে গঠিত। পাহাৰৰা অঞ্চলত লৌহযুক্ত ৰঙা মাটি আৰু জলাশয়, পিতনিত বোকা মাটি। ঐতিহাসিকভাৱে হাজোৱেই আছিল আহোম মোগলৰ ৰণৰ কেন্দ্ৰস্থল। আহোম আৰু মোগলৰ যুদ্ধৰ সময়ত ৰামসিংহৰ লগৰ বহু মুছলমান এই ৰাজহ চক্ৰত ৰৈ যায়। আনহাতে পমুৱা মুছলমান সকলে হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ চৰ অঞ্চলত বসবাস কৰে। হিন্দু মুছলমানৰ মিলনভূমি হাজো ৰাজহ চক্ৰ। বণিয়া, মালী, কৈৱৰ্ত, হীৰা আদি অনুসূচিত জাতিৰ লগতে বড়ো সম্প্ৰদায়ৰ লোকো এই ৰাজহ চক্ৰত দেখা যায়।

ভূ-প্ৰকৃতি :

ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদীৰ উত্তৰ-পাৰত অৱস্থিত হাজো ৰাজহ চক্ৰ ভূ-প্ৰকৃতিৰ ফালৰ পৰা তিনিটা স্পষ্ট ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি—

- (১) উত্তৰ জলাহ-পিতনি, বিল আৰু নদী গঢ়া পলস সমভূমি।
- (২) মধ্যভাগৰ সক্ৰিয় প্লাৱনভূমি আৰু
- (৩) দক্ষিণ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰৰ চৰ বা চাপৰি।^৬

নদ-নদী :

The river Brahmaputra flows along the southern border of Hajo, crisscrossed by two tributaries named puthimari (having different names in different locations) and Sesa rivers. Besides there are quite a good number of arterial rivulets and streams^৭

অঞ্চলটোৰ দক্ষিণ দিশেৰে বৈ গৈছে প্ৰধান নদী ব্ৰহ্মপুত্ৰ। দুটা প্ৰধান উপনৈ চৈচা নৈ আৰু পুঠিমাৰী নৈ (বেলেগ বেলেগ ঠাইত বেলেগ বেলেগ নামেৰে জনা যায়) হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ মাজেৰে বৈ গৈছে। এটা নৈকে বোকাৰ 'কলাজল' 'মুদুনকাণি', 'আলাবৈত', 'কুৰিজিনি', চৈচামুখত 'চৈচা নদী', কুলহাটীৰ পৰা ক্ৰমে পশ্চিমলৈ 'হাজো সুঁতি' নামে জনা যায়। তেনেদৰে পুঠিমাৰী নৈ ভূটানৰ পৰা ওলাই চৈচা নদীৰ সমান্তৰালভাৱে বৈ আহি বৰমৈ আৰু হাজোৰ মাজত নানা সুঁতি আৰু চৰ সৃষ্টি কৰি 'লখাইতৰা' নাম লয়। তাৰ পৰা বৰচলা নামে জনা যায়। পাগলদিয়া নামেৰে আন এখন উপনৈ এই ৰাজহ চক্ৰৰ পশ্চিম সীমাৰে বৈ গৈছে। ইয়াৰোপৰি এই ৰাজহ চক্ৰত কিছু পৰিমাণে জান-জুৰি, নিজৰা, চৰ-চাপৰি আদিও বিৰাজমান।

জলবায়ু :

হাজো ৰাজহ চক্ৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ অন্তৰ্গত হোৱা হেতুকে এই অঞ্চলৰ জলবায়ু মৌচুমী প্ৰধান। আপেক্ষিকভাৱে গ্ৰীষ্মকালত গৰম আৰু শীতকালত ঠাণ্ডা। বৰষুণ গ্ৰীষ্মকালত বেছিকৈ হয় যদিও শীতকালত বৃষ্টিহীন হোৱা দেখা যায়।

পাহাৰ আৰু টিলা :

সিদ্ধেশ্বৰী পাহাৰ, মাটিয়া পাহাৰ, বৰবাৰী পাহাৰ, বায়েশ্বৰী পাহাৰ, ফুলবাৰী পাহাৰ, ফাটেং পাহাৰ, মাটি পাহাৰ, গন্ধমৌ পাহাৰ, ৰাফসিনী পাহাৰ, ভূজেশ্বৰ পাহাৰ, কামেশ্বৰ, বামুন্দীৰ হাতীমুৰা পাহাৰ, সৰু পাহাৰ, সানপাৰা পাহাৰ, আজাঠুৰী পাহাৰ, কুলহাটীৰ ধনেশ্বৰী পাহাৰ, বৰমৈ পাহাৰ, হাজোৰ শিলাদাৰ, গৰুড়াচল, মদনাচল, মনিকুট, দুৱনি-সুৱনি টিলা আৰু গোৱৰ্ধণ টিলা আদি কৰি নানা নামেৰে হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ পাহাৰ আৰু টিলাবোৰ পৰিচিত।

হাজো ৰাজহ চক্ৰত বসবাস কৰা সম্প্ৰদায় :

এই চক্ৰত হিন্দু, মুছলমান, বৌদ্ধ ধৰ্মৰ

লোকসকলে অতীজৰে পৰা বসবাস কৰি আহিছে। বিভিন্ন জাতি, অনুসূচিত জনজাতি লোকৰ বাসস্থান। কলিতা, কোঁচ, ব্ৰাহ্মণ, পাটোৱাৰী সুৰী, শালৈ, বড়ো, কছাৰী, চমাৰ, যোগী, নাপিত, মুখী, কায়স্থ, গণক, বৈশ্য, কৈৱৰ্ত, মালাকাৰ, নমঃশূদ্ৰ, হীৰা, কুমাৰ, শ্বেখ, চৈয়দ আদি সম্প্ৰদায়ৰ লোকে এই চক্ৰৰ মিলাপ্ৰীতিৰে বসবাস কৰি আছে।

জীৱিকা :

সাধাৰণতে এই চক্ৰত বাস কৰা লোকসকলৰ মূল জীৱিকা কৃষি। কৃষিৰ লগতে ব্যৱসায়-বাণিজ্য বিশেষকৈ বজ্জনগৰী ৰূপে খ্যাত শুৱালকুছি অঞ্চলত বেছি। চাকৰিয়ালৰ লগতে মৎস্যজীৱি, মৃৎশিল্পী, ৰাজমিস্ত্ৰী, কহাৰ, কমাৰ, কাঠমিস্ত্ৰী লোকৰ সংখ্যাও সম্বহ।

এই ৰাজহ চক্ৰত বৃহৎ বা মজলীয়া আকাৰৰ উদ্যোগ গঢ়ি উঠা নাই যদিও এই চক্ৰ কুটীৰ শিল্পত চহকী বুলি ক'ব পাৰি। হাজোৰ পিতলৰ শিল্প আৰু শুৱালকুছিৰ পাট-মুগাৰ শিল্পই এক উল্লেখযোগ্য স্থান দখল কৰি আছে। উদ্যোগৰ ক্ষেত্ৰখনলৈ চাব গ'লে এই অঞ্চলত উৎপাদিত পিতল শিল্প যেনে-চৰিয়া, কলহ, গছা, কলচী, জাপি, শৰাই, টো, থালি, ঘণ্টি-লোটা আদি সামগ্ৰীবোৰে আন্তৰ্জাতিক পৰ্যায়ত স্থান দখল কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। ৰামদিয়াৰ কমাৰ শিল্পীসকলৰ দ্বাৰা নিৰ্মিত বিভিন্ন সজুলি যেনে—দা, কটাৰী, কোৰ, কাচি, কুঠাৰ, চাবুক আদি দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহৃত। অন্য কুটীৰ শিল্পৰ ভিতৰত মৃৎ শিল্প, স্বৰ্ণ শিল্প, বাঁহ-বেতৰ শিল্প আদি বনাই এই চক্ৰৰ জনসাধাৰণে জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰি আছে।

জনসংখ্যা :

জনসংখ্যাৰ ফালৰ পৰা হাজো ৰাজহ চক্ৰ ঘন জনবসতি অঞ্চল। হিন্দু-মুছলমান ধৰ্মৰ মানুহে ইয়াত ভেদাভেদ নোহোৱাকৈ একত্ৰিত হৈ বসবাস কৰি আহিছে। ২০১১ চনৰ লোকপিয়ল অনুসৰি হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ মুঠ জনসংখ্যা হ'ল — ২,৬২,১০৩ জন। ইয়াৰে ভিতৰত পুৰুষৰ সংখ্যা হ'ল—১,৩৪,৬৫৬ জন আৰু মহিলাৰ সংখ্যা ১,২৭,৪৪৭ জনী। শিক্ষিত লোকৰ সংখ্যা —

১,৮৪,২৫৯ জন। অশিক্ষিত লোকৰ সংখ্যা — ৭৭,৮৪৪ জন। সাধাৰণতে এই অঞ্চলত পুৰুষতকৈ মহিলাৰ শিক্ষিতৰ হাৰ কম। শিক্ষিত লোকৰ সংখ্যা — ১,০১,৪৩৫ জন (পুৰুষ) আৰু ৮২,৮২৪ জনী (মহিলা) আৰু অশিক্ষিত লোকৰ সংখ্যা — ৩৭,৪৪১ জন (পুৰুষ) আৰু ৪০,৪০৩ জনী (মহিলা) ^৮

মৌজা :

হাজো ৰাজহ চক্ৰ চাৰিখন মৌজাৰে গঠিত। প্ৰত্যেকখন মৌজাৰ নামকৰণৰ আঁৰত বিভিন্ন ইতিহাস জড়িত হৈ থকা দেখা যায়। যিদৰে হাজো নামটোক কেন্দ্ৰ কৰিয়ে মৌজা খনৰ নামো হাজো হৈছে। ঠিক সেইদৰে ৰামদিয়া, পূব বংশৰ আৰু পশ্চিম বংশৰ মৌজাৰ ক্ষেত্ৰতো কিছুমান জনশ্ৰুতি পোৱা যায়।

ৰামদিয়া মৌজা :

অসমৰ এটি ইতিহাস প্ৰসিদ্ধ অঞ্চল হৈছে ৰামদিয়া। অধ্যাপক শ্ৰীতিলক চন্দ্ৰ মজুমদাৰ ৰচিত 'মহাপুৰুষ শ্ৰী শ্ৰী মাধৱদেৱৰ কামৰূপ ৰাজ্যৰ শেষ লীলাভূমি ৰামদিয়া' নামৰ গ্ৰন্থখনিত 'ৰামদিয়া' শব্দৰ নামকৰণৰ কাৰণ দেখুৱাইছে। ইতিহাসে ঢুকি নোপোৱা কালৰে পৰা এই ঠাই ব্ৰহ্মপুত্ৰ গৰাহত আছিল আৰু ইয়াৰ মাজেৰে 'ৰামসুঁতি' নামেৰে এটি বিশাল সুঁতি প্ৰবাহিত হৈ আছিল। অৱশ্যে ১৮৯৭ চনত অসমত হোৱা প্ৰলয়ংকাৰী ভূমিকম্পৰ ফলত এই সোঁতটি মৰে। এই সুঁতিৰ নামাৰে এই দিয়াৰ নাম 'ৰামদিয়া' হয় বুলি তেওঁ গ্ৰন্থৰ জৰিয়তে প্ৰকাশ কৰে। অধ্যাপক মজুমদাৰে বড়ো ভাষাৰ নদী বা পানী বাচক শব্দ দৈ/দি/দিয়া আৰু বাণীকান্ত কাকতিৰ অভিমত সূচক 'দ্বীপ' শব্দৰ পৰা 'দিয়া' শব্দৰ উদ্ভৱৰ সম্ভাৱনা দেখুৱাইছে। ^৯ ৰামদিয়াৰ উপৰিও হাৰদিয়া, টোৱাদিয়া, বামুন্দী, শনিয়াদী, বাৰাদী আদি নামবোৰৰ তুলনামূলক অধ্যয়ন কৰিলে দিয়া/দি শব্দৰ লগত সংস্কৃত 'দ্বীপ' বাচক আৰু কামৰূপৰ গঞা সমাজত

চাপৰি বা বালিচৰ বুজোৱা দিয়া/দি শব্দ সম্পৰ্কিত বুলি অধ্যাপক মজুমদাৰে যুক্তি দৰ্শাইছে।

জনপ্ৰবাদ আছে যে মহাবাহু শংকৰদেৱৰ প্ৰধান শিষ্য মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে ছমাহ কাল ‘চৈ-গৃহকৈ’ ৰামদিয়াত আছিল।^{১০} মাধৱদেৱৰ পৰৱৰ্তী চৰিতাকাৰৰ ৰচনাতহে ‘ৰামদিয়া’ নামটো লিখিত ৰূপত পোৱা কাৰণে মাধৱদেৱ ৰাম-নাম প্ৰচাৰ কৰা কাৰণে এই বালি চাপৰি অঞ্চলক ৰামদিয়া আৰু বৰপেটাৰ পৰা যিটো নদীৰ সোঁতৰে নাৱত আহিছিল সেয়া ৰামসোঁত বুলি পৰিচিত বুলি গ্ৰন্থত উল্লেখ আছে। ইয়াৰোপৰি ৰামদিয়াৰ লোকউৎসৱ ভথেলী (ভঠেলি) সম্বন্ধে অধ্যাপক মজুমদাৰে কৈছে যে ৰামদিয়াৰ সাতবিহু মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ ৰামদিয়া বিদায়ৰ পুন্যস্মৃতি। এই ভঠেলিত উত্তৰ কামৰূপৰ আন ঠাইৰ ভঠেলিৰ ৰং-বিৰঙৰ বাঁহেৰে সুসজ্জিত কাপোৰৰ ‘পাৰা’ তোলাৰ ব্যৱস্থা নাই। মাধৱদেৱে যি ঠাইৰ পৰা নাৱত উঠি বিদায় মাগি ভাটীৰ পিনে বা ভটিয়াই যায় সেই ঠাই ভাটী শব্দৰ পৰা উদ্ভৱ ‘ভাটী’ৰ পৰা ভথেলি (ভঠেলি) খোলা বুলি জনাজাত ‘ৰাম’ নাম দিয়া এই ‘বালি’ বা দিয়া অঞ্চলে ‘ৰামবালি’, ‘ৰামদিয়া’ হোৱা মত নিৰ্ভৰযোগ্য বুলি অধ্যাপক মজুমদাৰে উল্লেখ কৰিছে। ৬০ প্ৰমোদ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্যই ‘সমাজ ভাষা তাত্ত্বিক দৃষ্টিৰে ৰামদিয়াৰ অৰ্থ বিচাৰ’ নামৰ প্ৰবন্ধত ৰামদিয়া শব্দটি আৰ্য সংস্কৃত ভস্থলী/ভস্থলিকা শব্দৰ পৰা উদ্ভৱ বুলি উল্লেখ কৰিছে।

আনহাতে পূব বংশৰ মৌজা আৰু পশ্চিম বংশৰ মৌজা নামকৰণৰ মূল কেন্দ্ৰ হ’ল বংশৰ। এই বংশৰ নামটিৰ উৎপত্তিৰ বিষয়েও বিভিন্ন ধৰণৰ লোকবিশ্বাস বা আখ্যান উপাখ্যানৰ পৰা জানিব পৰা যায়।

‘বংশৰ’ শব্দটি বা নামটিৰ মূল উৎস হিচাপে এই গাঁৱৰ প্ৰাচীন ধৰ্মানুষ্ঠান শ্ৰীশ্ৰীভৃঙ্গেশ্বৰ দেৱালয়খনক উল্লেখ কৰিব পাৰি। ভৃঙ্গেশ্বৰ দেৱালয় নামটিৰ লগত পশ্চিমৰ শাসক ইব্রাহীম কড়োৰীৰ পৰগনা বৃঙ্গেশ্বৰ যথেষ্ট মিল আছে। চেখ ইব্রাহীম কড়োৰীয়ে কামৰূপ পৰগনা বিভাগ কৰোঁতে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণ কোলাত (সেই

সময়ত ব্ৰহ্মপুত্ৰ বংশৰৰ উত্তৰেৰে হাজোৰ কাষেৰে বৈ গৈছিল) ভৃঙ্গেশ্বৰ নামটিৰ অপভ্ৰংশ কৰি এক বৃহত্তৰ অঞ্চল সামৰি ভৃঙ্গেশ্বৰৰ সলনি বৃঙ্গেশ্বৰ ৰাখি পিছত বৃহত্তৰ ‘বৃঙ্গেশ্বৰ পৰগনা’ গঠন কৰিছিল। মোগল শাসক ইব্রাহীম কড়োৰীয়ে ভৃঙ্গেশ্বৰ দেৱালয়ক কেন্দ্ৰ কৰি বৃঙ্গেশ্বৰ পৰগনা আৰু কালক্ৰমত বৃঙ্গেশ্বৰে ভৃঙ্গেশ্বৰ হৈ পৰে। এই অঞ্চলৰ মানুহৰ বন (কাম) পূৰ্বৰে পৰা বৰ ‘খৰ’ (গতিশীল)। বছৰটোৰ সম্পূৰ্ণ বাৰ মাহেই মানুহবোৰে নিজ নিজ কৰ্মত ব্যস্ত থাকে। এনেদৰে মানুহে জিৰণি ল’ব সময় নোপোৱা বাবেই এই অঞ্চলৰ নাম ‘বংশৰ’ বোলা হৈছিল বুলি লোকবিশ্বাস আছে।^{১০}

হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ মঠ-মন্দিৰ সত্ৰ :

অতীজৰে পৰা বৰ্তমানলৈ বিভিন্ন মঠ-মন্দিৰ আৰু সত্ৰৰে ভৰপূৰ হৈ থকা বাবে হাজো ৰাজহ চক্ৰ এক অন্যতম তীৰ্থস্থলী হিচাপে স্বীকৃতি লাভ কৰি আহিছে। বৈষ্ণৱ যুগৰ চৰিত পুথিসমূহত হাজোক পুণ্যভূমি বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে। কালিকাপুৰাণ, যোগিনীতন্ত্ৰ আদি ধৰ্মীয় গ্ৰন্থত হাজোৰ পৱিত্ৰতা আৰু অভিনৱত্ব উল্লেখ আছে। এই চক্ৰত থকা মঠ-মন্দিৰ সমূহ হৈছে—হয়গ্ৰীৱ মাধৱ, কেদাৰ মন্দিৰ, কমলেশ্বৰ মন্দিৰ, কামদেৱ মন্দিৰ, গনেশ মন্দিৰ, পোৱামৰ্কা, অগ্নিবানেশ্বৰ দেৱালয়, শ্ৰীশ্ৰী ভৃঙ্গেশ্বৰ দেৱালয়, গাবানগিৰি থান, গোপালথান, শ্ৰীশ্ৰী বাঘেশ্বৰী মন্দিৰ শ্ৰীশ্ৰী জয়দুৰ্গা দেৱালয়, শ্ৰীশ্ৰী দামোদৰ দেৱধাম যোগাশ্ৰম, পছৰীয়া বিষ্ণু মন্দিৰ, সিদ্ধেশ্বৰ দেৱালয়, শ্ৰীশ্ৰী হৰগৌৰী মন্দিৰ, বাসুদেৱ দেৱালয়, চক্ৰশিলা আশ্ৰম, পছৰীয়া ৰাজহুৱা লক্ষ্মী মন্দিৰ, ধাৰেশ্বৰ দেৱালয়, পাখামেলা গোসাঁইৰ থান, চৈচামুখ সাৰ্বজনীন শিৱ মন্দিৰ, বটী গোসাঁনীৰ থান আদি।

সত্ৰ সংস্কৃতিত হাজো ৰাজহ চক্ৰ যথেষ্ট চহকী। এই চক্ৰৰ প্ৰতিখন সত্ৰৰ সুকীয়া বৈশিষ্ট্য আছে। মহাপুৰুষীয়া সত্ৰসমূহৰ প্ৰায়বোৰেই বৰপেটা মূল সত্ৰৰ শাখা সত্ৰ। মাধৱদেৱৰ পৰা হাজো অঞ্চলত সত্ৰ স্থাপন গুৰুভাৰ লাভ কৰি লক্ষ্মীকান্ত আতৈ বা তেওঁৰ

অনুগামীসকলে অভয়পুৰ, শুৰালকুছি, বোৰ্কা, দধি আদি ঠাইত যি ধৰণে সত্ৰ স্থাপন কৰিছিল ৰামদিয়াত কিন্তু তেওঁলোকৰ দ্বাৰা কোনো সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা হোৱা নাছিল। গুৰুজনাৰ ছমাহ কাল ৰামদিয়াত থকা বাবে হয়তো তাত তেওঁলোকৰ কৰিবলগীয়া একো নাই বুলি ভাবিছিল। এই ৰাজহচক্ৰত থকা সত্ৰসমূহৰ ভিতৰত দামোদৰীয়া সত্ৰ, মহাপুৰুষীয়া সত্ৰ অন্যতম। পোৰাভিঠা সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী লেংটা গোপীনাথ সত্ৰ, শ্ৰী হাতভঙা সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী গোপীবল্লভ সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী হংসদীপ সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী পাগলাবাবা সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী পাগলাপিতা সত্ৰ, দামোদৰীয়া বৰ্ণ সত্ৰ ইত্যাদি দামোদৰীয়া সত্ৰৰ অন্তৰ্গত। আকৌ শ্ৰীশ্ৰী বগৰীবাৰী সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী বাসুদেৱ বালিসত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী মেঘনাৰায়ণ সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী নৰনাৰায়ণ সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী বংশীবাদন সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰীলাৰুগোপাল সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী হাটা সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী লাৰুগোপাল সত্ৰ, ধোপৰগুৰি সত্ৰ, ডেকা বাপুৰ সত্ৰ, শ্ৰীশ্ৰী শ্যামৰায় সত্ৰ ইত্যাদি মহাপুৰুষীয়া সত্ৰৰ অন্তৰ্গত।

উৎসৱ পাৰ্বণ :

হাজো ৰাজহ চক্ৰত বিভিন্ন উৎসৱ-পাৰ্বণ বিহু অনুষ্ঠিত হোৱা দেখা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত জন্মাষ্টমী, ফাকুৰা, শিৱৰাত্ৰি, মদনোৎসৱ, উৰুচ, বুলবুলি চৰাইৰ যুঁজ, মনসা পূজা, মহৰম, চৰে বৰত, ইদুল ফিতৰ, খেৰাই, বাথৌপূজা, গাৰ্জা পূজা, আশোকাষ্টমী ইত্যাদি অন্যতম।

সামৰণি :

কামৰূপ জিলাৰ বকো, চমৰীয়া, ছয়গাঁও, নগৰবেৰা, উত্তৰ-গুৱাহাটী, পলাশবাৰী, গৰৈমাৰী ৰাজহ চক্ৰ সমূহৰ ভিতৰত হাজো ৰাজহ চক্ৰ অন্যতম। হাজো ৰাজহ চক্ৰৰ হাজো ভাৰতৰ ভিতৰত এক অন্যতম ক্ষেত্ৰ হিচাপে পৰিগণিত হৈছে। ভাৰতবৰ্ষত অসংখ্য হিন্দু মন্দিৰ, মছজিদ, বৌদ্ধ মন্দিৰ থাকিলেও একে ঠাইতে ত্ৰিবেণী সঙ্গম পুণ্যস্থান দেখা নাযায়। এই গাওঁখন কেৱল তিনিটা ধৰ্মৰ মিলন ভূমিয়েই নহয়, সাহিত্য, সংস্কৃতি, ৰাজনীতি আটাইকেইটা দিশতে গাঁওখনে অসমৰ ইতিহাসত এক সুকীয়া আসন দখল কৰি আছে। এনে এখন মনোৰম ঠাইক

আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰেক্ষাপটত আগুৱাই লৈ যাব পাৰিলে অসম পৰ্যটনৰ অন্যতম কেন্দ্ৰস্থলীৰূপে পৰিগণিত হ'ব। সমাজ জীৱনৰ এই ৰাজহ চক্ৰৰ বিভিন্ন সম্প্ৰদায়ৰ বাসিন্দাসকল একত্ৰিত হৈ বসবাস কৰি আহিছে আৰু ভৱিষ্যতেও থাকিব। হিন্দু, মুছলমান, বড়োসকলে প্ৰত্যেকে নিজ নিজ ধৰ্মীয় ৰীতি-নীতিৰে সমাজ জীৱন পালন কৰাৰ লগতে সামাজিক কৰ্মবোৰৰ পৰম্পৰা ৰক্ষা কৰি আহিছে আৰু মিলাপ্ৰীতিৰ বান্ধোনেৰে সমাজৰ উন্নয়নৰ দিশত অঞ্চলটোক আগবঢ়াই নিবলৈ সক্ষম হৈছে। কোনো এটা অঞ্চলৰ গৱেষণামূলক অধ্যয়নে সংশ্লিষ্ট অঞ্চলটোৰ লগতে দেশৰ উন্নয়ন সাধন কৰাত অৰিহনা যোগায়। পুৰাণপ্ৰসিদ্ধ গাঁও হাজোৰ অতীত ঐতিহ্যই বিভিন্নজনক আকৰ্ষণ কৰি আহিছে। মুঠতে হাজো ৰাজহ চক্ৰ কলা, সাহিত্য, সংস্কৃতি, বুৰঞ্জী, ধৰ্ম, ভূমি ৰাজহৰ কেন্দ্ৰভূমি। তিনি ধৰ্মৰ মিলনভূমি এই ৰাজহচক্ৰ সাহিত্য-সংস্কৃতি, ৰাজনীতি আদি আটাইকেইটা দিশতে অসমৰ ইতিহাসত এক সুকীয়া আসন দখল কৰি আছে।

প্ৰসংগ টোকা :

- ১। শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ : 'হাজো হেন নাম পৱিত্ৰ উত্তম' নামৰ প্ৰবন্ধ মণিকুট স্মৃতিগ্ৰন্থ, অসম সাহিত্য সভা, ৬৫ তম হাজো অধিবেশন ১৯৯৯ চন, পৃ. ৫
- ২। দাস, মহেশ চন্দ্ৰ : ইতিহাসৰ পাতমেলি জে.ডি। প্ৰডাক্ট্চ, গুৱাহাটী, প্ৰকাশ, পৃ. ২, ১৯৯৯ চন
- ৩। চৌধুৰী, ধ্ৰুৱজ্যোতি আৰু অকণ দাস (সম্পা): মণিকুট, স্মৃতিগ্ৰন্থ, অসম সাহিত্য সভাৰ ৬৫ তম হাজো অধিবেশন, ১৯৯১ চন, পৃ. ১৪ (দয়ানন্দ পাঠকৰ 'পৱিত্ৰ হাজো' প্ৰবন্ধৰ পৰা)
- ৪। দাস, প্ৰবীন চন্দ্ৰ : পুন্যভূমি হাজো, ১৯৮৩ চন পৃষ্ঠা. ১
- ৫। কালিকাপুৰাণঃ ৭৪ শ্লোক পৃ. ৭৯৫
- ৬। চৌধুৰী ধ্ৰুৱজ্যোতি আৰু অকণ দাস (সম্পা.) :

উল্লিখিত শৰৎ চন্দ্ৰ ডেকাৰ বৃহত্তৰ হাজো নামৰ প্ৰবন্ধ পৃ.
১

৭। Destination Hajo : Pathak, Dayananda,
Directorate of Information & Public Rela-
tions, Page No. 23

৮। ২০১১ চনৰ লোকপিয়ল অনুসৰি হাজো খণ্ড উন্নয়ন
বিষয়াৰ কাৰ্যালয়ৰ পৰা আহৰিত, তাৰিখ-২২.১০.২০২০

৯। মজুমদাৰ, তিলক চন্দ্ৰ : মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰী মাধৱদেৱৰ
কামৰূপ ৰাজ্যৰ শেষ লীলাভূমি ৰামদিয়া। পৃ. ৮

১০। কাশ্যম হৰ্ষবৰ্দ্ধন : বংশৰ বুৰঞ্জী, পৃ. ১৮

‘মণিকূট’ স্মৃতিগ্ৰন্থ, অসম সাহিত্য সভাৰ ৬৫ তম হাজো
অধিবেশন, ১৯৯৯ চন।

২। শৰ্মা, অনন্ত কুমাৰ (সম্পা.) : ‘মণিকূট’ স্মৃতিগ্ৰন্থ,
মণিকূট উৎসৱ, ২০০২ চন।

গ্ৰন্থপঞ্জী :

১। কলিতা, সমীন : হাজো অঞ্চলৰ ইতিহাস, চন্দ্ৰ প্ৰকাশ,
গুৱাহাটী, ২০০৭ চন।

২। কাকতি, ৰামেশ্বৰ (সম্পা.) : বংশৰ দৰ্পণ, সদৌ বংশৰ
লক্ষ্মী সাহিত্য সভা, বংশৰ, ২০০৮ চন।

৩। কাশ্যপ, হৰ্ষবৰ্দ্ধন : বংশৰ বুৰঞ্জী, খৰ্গেশ্বৰ
কুটীৰ, বংশৰ, ১৯৯৯ চন।

৪। ডেকা, ভদ্ৰেশ্বৰ : বুৰঞ্জীয়ে গৰকা বংশৰ, বংশৰ,
১৯৯৯ চন।

৫। দাস, প্ৰবীন চন্দ্ৰ : পুণ্যভূমি হাজো, ৰূপ প্ৰকাশ,
গুৱাহাটী, ১৯৮৩ চন।

৬। মজুমদাৰ, তিলক চন্দ্ৰ : মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰী মাধৱদেৱৰ
কামৰূপ ৰাজ্যৰ শেষ লীলাভূমি ৰামদিয়া, জ্যোতিৰেখা,
নগাঁও, ১৯৮৫ চন।

৭। মেধি, প্ৰমোদ চন্দ্ৰ (সম্পা.) : হাজোৰ ইতিবৃত্ত,
প্ৰকাশন উপ-সমিতি আদৰণী সমিতি, ৬৫ তম হাজো
অধিবেশন, ১৯৯৯ চন।

৮। ভৰালী, ৰাজত চন্দ্ৰ : পুণ্যভূমি ৰামদিয়া, ভৰালী
প্ৰকাশন, ৰামদিয়া, ২০২০ চন।

স্মৃতিগ্ৰন্থ :

১। চৌধুৰী, ধ্ৰুৱজ্যোতি আৰু অকণ দাস (সম্পা.) :

৮৮। আলাপ-প্ৰশ্না। Vol- I, No. I | March, 2023